

Om Hintikka og omtalen af propositionelle attituder i dagligsproget – En pragmatisk løsning på et epistemisk problem

Ulf Dalvad Berthelsen
Aarhus Universitet

1. Indledning

Mentale tilstande som formodninger, forventninger, håb og overbevisninger benævnes i den analytiske filosofi *propositionelle attituder*. Omtalen af disse fremkalder ofte såkaldte *intensionelle kontekster*, hvilket vil sige, at ytringen, hvori den propositionelle attitude omtales, tilsyneladende unddrager sig ekstensionel semantisk tolkning. Dette gælder særligt udsagn, hvori et individ tilskrives en bestemt propositionel attitude. Ytringen af “Penelope formoder, at Odysseus er i live” er et eksempel på denne type udsagn, der i det følgende benævnes *attituderapporter*.

De semantiske problemer, der knytter sig til attituderapporter, har været diskuteret, siden Frege i årtierne omkring forrige århundredeskifte lagde grunden til den moderne logik og formelle semantik. Frege (1994) peger selv på problemerne, men først med udviklingen af muligverdens-semantikken i halvtredserne og tresserne bliver det muligt at formalisere hans intuitioner.

En af de væsentligste bidragydere til udviklingen af muligverdens-semantikken er Jaakko Hintikka. Hans semantiske analyse af propositionelle attituder, herunder af begreberne *viden* og *overbevisning*, er idag standarden inden for epistemisk logik og i vid udstrækning også inden for analysen af propositionelle attituder i naturligt sprog.¹

¹ Se fx Heim (1992) og Heim & Kratzer (1998).

I det følgende vil jeg argumentere for, at Hintikkas analyse, uanset dens formelle kvaliteter, giver anledning til et særligt epistemisk problem, når den anvendes på attituderapporter i det naturlige sprog. Problemet knytter sig til den rolle de mulige verdner spiller i Hintikkas semantiske model, og min påstand er, at vi for at kunne beskrive og forstå attituderapporterne i naturligt sprog må evaluere dem relativt til den aktuelle verden og ikke, sådan som Hintikka forslår, relativt til mængder af mulige verdner.

Efter en kort fremstilling af Hintikkas teori samt en udførlig beskrivelse af problemet vil jeg diskutere mulighederne for at løse det ad pragmatisk vej. Jeg vil foreslå, at man i stedet for muligverdenssemantikken fastholder en ekstensionel semantisk tolkning af attituderapporter, og at man fremfor at udvide det semantiske apparat med intensionelle elementer inddrager en beskrivelse af den illokutionære sammenhæng, hvori udsagnet indgår.

Med udgangspunkt i denne pragmatiske tilgang vil jeg afslutningsvis vise, hvordan det lader sig gøre at håndtere en række af de vanskeligheder, der traditionelt knytter sig til den semantiske analyse af attituderapporter, herunder vanskelighederne ved at forklare, hvorfor substitutionsprincippet ikke holder, og vanskelighederne med at forklare, hvorfor den indlejrede proposition ikke kan indgå i en efterfølgende deduktion.

2. Hintikkas semantiske analyse

Hintikkas semantiske analyse af attituderapporter er teknisk kompleks. Selve idéen, der danner udgangspunktet for analysen, og som Hintikka første gang præsenterer i bogen *Knowledge and Belief: An Introduction to the Logic of the Two Notions* (Hintikka 2005 (1962)) og siden fuldt udfolder i artiklen *Semantics for propositional Attitudes* (Hintikka 1971) er til gengæld simpel. Hintikka beskriver den selv således:

My basic assumption (slightly oversimplified) is that an attribution of any propositional attitude to the person in question involves a division of all the possible worlds (more precisely, all the possible worlds which we can distinguish in the part of language we use in making the attribution) into two classes: into those possible worlds which are in accordance with the attitude in question and into those which are incompatible with it. (Hintikka 1971:150)

Ifølge Hintikkas antagelse resulterer ytringen af “Penelope formoder, at Odysseus er i live” altså i en deling af de mulige verdner i to mængder. Én, der indeholder de mulige verdner, hvor Odysseus er i live, og som derfor er kompatible med Penelopes formodning, og én, der indeholder de mulige verdner, hvor Odysseus ikke er i live, og som derfor ikke er kompatible med hendes formodning. På baggrund af denne antagelse kan Hintikka nu angive sandhedsbetingelserne for attituderapporter. Disse fortæller, at sandhedsværdien af denne type udsagn ikke er afhængig af den aktuelle verdens beskaffenhed, men derimod af en række bestemte mulige verdners beskaffenhed.

Når vi specificerer sandhedsbetingelserne for et almindeligt udsagn, fx “Odysseus er i live”, angiver sandhedsbetingelserne, at udsagnet er sandt alene i det tilfælde, at Odysseus faktisk er i live i den aktuelle verden:

- (1) “Odysseus er i live” er sand, hvis og kun hvis Odysseus er i live.

Specificerer vi derimod sandhedsbetingelserne for en attituderapport, fx “Penelope formoder, at Odysseus er i live”, angiver sandhedsbetingelserne, at udsagnet er sandt alene i det tilfælde, hvor Odysseus er i live i alle de mulige verdner, der er kompatible med Penelopes formodning:

- (2) “Penelope formoder, at Odysseus er i live” er sand, hvis og kun hvis det i alle de verdner, der er kompatible med Penelopes formodninger, er tilfældet, at Odysseus er i live.

For at kunne håndtere dette formelt er det nødvendigt med en række modifikationer af det almindelige semantiske apparat for prædikatslogikken. Her har vi dels en mængde I af individer og dels en værditilskrivningsfunktion φ , der tilskriver de sproglige udtryk en ekstension i form af individer eller mængder af individer, der tilhører I . For at kunne håndtere attituderapporter må vi for det første tilføje en mængde M af mulige verdner. For det andet må vi modificere vores værditilskrivningsfunktion, så den ikke blot tilskriver semantisk værdi til de sproglige udtryk i den aktuelle verden ($\varphi(a)$ eller $\varphi(A)$, hvor a står for termer og A står for prædikater), men også tilskriver værdi til de sproglige udtryk relativt til de forskellige mulige verdner ($\varphi(a,m)$ eller $\varphi(A,m)$, hvor m står for en mulig verden). Endelig må

vi for det tredje tilføje det, Hintikka omtaler som en *alternativeness relation*. Denne relation, der er hjørnestenen i Hintikkas analyse, er en funktion φ_B , der for en given propositionel attitude B relaterer en mængde mulige verdner til et givent individ $i \in I$ og til en given mulig verden $m \in M$. Denne mængde af mulige verdner indeholder præcis de mulige verdner, der er kompatible med i 's attitude B i m , og Hintikka benævner derfor disse mulige verdner *alternativerne* til m . På baggrund af disse udvidelser af det semantiske apparat angiver Hintikka følgende generelle form på sandhedsbetingelserne for attituderapporter, der noteres $B_i p$ (læses ' i B at p ', hvor B står for en propositionel attitude):

- (3) $B_i p$ er sand i m , hvis og kun hvis p er sand i ethvert medlem af $\varphi_B(i, m)$

For at afgøre sandhedsværdien af udsagnet "Penelope formoder, at Odysseus er i live", må vi altså ifølge Hintikka vælge en mulig verden, fx $m \in M$ (typisk den aktuelle). Herefter må vi gennemgå de af φ_B givne alternativer, dvs. de mulige verdner, der er kompatible med Penelopes formodninger i m , for at tjekke, om "Odysseus er i live" er sand i netop disse alternativer. Hvis dette er tilfældet, er udsagnet sandt. Funktionen φ_B er altså nødvendig for at kunne evaluere udsagnet, idet den giver os listen over de mulige verdner, der er kompatible med Penelopes formodning i m . Har vi ikke denne liste, kan vi ikke afgøre udsagnets sandhedsværdi, fordi vi da ikke nøjagtigt vil kunne bestemme udsagnets sandhedsbetingelser.

3. Et epistemisk problem

Hintikkas formelle formulering af sandhedsbetingelserne for attituderapporter har tydelig karakter af algoritme. Formuleres sandhedsbetingelserne i overensstemmelse med den generelle form angivet i (3), angiver de en skridtvis procedure, der uden videre lader sig implementere. Så længe vi alene er interesseret i kalkulation og muligheden for implementering er Hintikkas analyse uproblematisk. Vi kan da fodre computeren med oplysninger om, hvilke individer der tilhører I , hvilke mulige verdner der tilhører M samt definere funktionerne $\varphi(a, m)$, $\varphi(A, m)$ og φ_B . Herefter giver vi computeren en

input-sætning af formen $B_i p$ og beder den svare på, om input-sætningen er sand eller falsk. Så vidt så godt.

Der er imidlertid et problem med formuleringen i (3). Problemet er knyttet til den rolle, funktionen φ_B spiller, og bliver tydeligt, hvis vi sammenligner (3) med måden, hvorpå sandhedsbetingelser specificeres for udsagn i henholdsvis ekstensionel prædikatslogik og modallogik.

Lad os antage, at vi har tre forskellige sprog: $\mathcal{L}$, der tillader os at udtrykke simple prædikatslogiske udsagn, $\mathcal{L}_m$, der tillader os at udtrykke modale udsagn, og endelig $\mathcal{L}_p$, der tillader os at udtrykke attituderapporter. Vi så ovenfor, hvordan det var nødvendigt at udvide semantikken for $\mathcal{L}$ for at kunne tolke $\mathcal{L}_p$. Vi så, at det var nødvendigt at tilføje en mængde M af mulige verdner, samt at det var nødvendigt at gøre værditilskrivningsfunktionen φ relativ til et individ i og en mulig verden m . Desuden var det nødvendigt at tilføje funktionen φ_B , der udpeger alternativerne til en given mulig verden m relativt til et individ i .

Semantikken for $\mathcal{L}_m$ kræver ligesom semantikken for $\mathcal{L}_p$ en udvidelse af det ekstensionelle semantiske apparat for $\mathcal{L}$. Ligesom før må vi tilføje en mængde M af mulige verdner. Vi må også gøre værditilskrivningsfunktionen φ relativ til medlemmerne af M , og endelig må vi tilføje en tilgængelighedsrelation ψ , der for hver mulig verden, dvs. for hvert medlem $m \in M$, specificerer hvilke mulige verdner, der er tilgængelige fra m . Disse tre forskellige semantiske modeller giver os følgende generelle formuleringer af sandhedsbetingelserne for udsagn i henholdsvis $\mathcal{L}$, $\mathcal{L}_m$ og $\mathcal{L}_p$:

- (4) $\mathcal{L} : "p"$ er sand, hvis og kun hvis p^2
- (5) $\mathcal{L}_m : "\Box p"$ er sand i m , hvis og kun hvis p er sand i alle $m' \in \psi(m)^3$
- (6) $\mathcal{L}_p : B_i p$ er sand i m , hvis og kun hvis p er sand i ethvert medlem af $\varphi_B(i, m)$

² Det er en smagssag, om man vil tilføje 'i m ' eller 'i den aktuelle verden'. I praksis er det overflødigt. Dels fordi der ikke er nogen alternativer, og dels fordi det i det fuldt udfoldede semantiske apparat vil være specificeret for evalueringsfunktionen, i hvilken model verden evalueringen skal foregå.

³ Sandhedsbetingelserne er for overskuelighedens skyld kun angivet for 'nødvendigvis p '. Den generelle form på sandhedsbetingelserne for 'muligvis p ' er: " $\Diamond p$ " er sand i m , hvis og kun hvis p er sand i mindst en $m' \in \psi(m)$.

Som nævnt indledningsvis kan sandhedsbetingelserne for udsagn i $\mathcal{L}$ betragtes som en anvisning på, hvordan udsagnet verificeres. Vi ved, at “ p ” er sand, hvis og kun hvis p . Hvis vi ønsker at verificere udsagnet, må vi altså finde en måde at godtgøre, at p er tilfældet. Dermed ikke sagt, at der ikke kan være praktiske og empiriske problemer forbundet med fx at godtgøre, at Odysseus er i live. Men det er ikke logiske problemer og ikke noget, der følger af måden, hvorpå det semantiske apparat er bygget op.

Det samme kan siges om sandhedsbetingelserne for udsagn i $\mathcal{L}_m$. Også her kan sandhedsbetingelserne betragtes som en anvisning på, hvordan udsagnet verificeres. Vi ved, at “ $\Box p$ ” er sand, hvis og kun hvis p er tilfældet i alle de mulige verdner, der er tilgængelige.⁴ Der er herefter blot tilbage at undersøge de tilgængelige mulige verdner én for én for at fastslå om p er tilfældet. Som før gælder det, at der kan være praktiske forhindringer i forbindelse med verificeringen af udsagnet, men heller ikke her er der tale om logiske eller semantiske problemer.

Betragter vi nu den generelle form for sandhedsbetingelserne for udsagn i $\mathcal{L}_p$, kunne det umiddelbart se ud til, at disse på samme måde som sandhedsbetingelserne for udsagn $\mathcal{L}$ og $\mathcal{L}_m$ kan betragtes som en anvisning på, hvordan udsagnet verificeres. Hvis vi ved, at “ $B_i p$ ” er sand, hvis og kun hvis p er sand i alle de verdner, der af φ_B er udpeget som alternativer, burde der blot være tilbage at undersøge, om p faktisk er tilfældet i hvert af disse alternativer. Vi er nu fremme ved sagens kerne. For har vi listen over alternativer, er der ingen problemer. Har vi den ikke, mangler vi en helt central oplysning: Vi ved ikke, hvilke mulige verdner, der i den aktuelle situation er alternativer. Dette er ikke tilfældet, når vi evaluerer udsagn i $\mathcal{L}$ og $\mathcal{L}_m$. Her mangler vi ingen information, idet sandhedsbetingelserne eksplicit giver os alle nødvendige oplysninger. De fortæller os nemlig både, hvad vi skal tjekke (at p er tilfældet), og hvor vi skal tjekke (enten i den *aktuelle*

⁴ Tilgængelighedsrelationen giver i princippet anledning til nogle af de samme problemer som Hintikkas alternativensess relation. Jeg vil dog ikke gå nærmere ind i problematikken her, fordi tilgængelighedsrelationen for det første (og vigtigste) ikke er afhængig af den aktuelle verdens beskaffenhed på samme måde som Hintikkas alternativensess relation er det. For det andet er tilgængelighedsrelation overflødig, hvis vi som udgangspunkt tager en situation, hvor alle mulige verdner er tilgængelige fra alle mulige verdner.

verden eller i *alle mulige* verdner). I forbindelse med evalueringen af attituderapporter skal vi kun tjekke nogle bestemte mulige verdner, og det er præcis behovet for denne ekstra information, der adskiller evalueringer af udsagn i $\mathcal{L}_p$ fra evalueringen af udsagn i $\mathcal{L}$ og $\mathcal{L}_m$.

I Hintikkas formulering af sandhedsbetingelserne for attituderapporter fremgår det ikke eksplicit af sandhedsbetingelserne, hvilke verdner vi skal tjekke. Denne information fremgår derimod af listen over alternativer. Hvis computeren er fodret med listen, kan vi naturligvis bare bede den løbe listen igennem og efterfølgende tjekke de relevante alternativer, men hvis der er tale om en situation i den aktuelle verden, hvor vi skal evaluere en attituderapport ytret i naturligt sprog af en naturlig sprogbruger, har vi ingen umiddelbar adgang til denne liste. Spørgsmålet er nu, hvordan vi i en faktisk brugssituation tilvejebringer denne nødvendige information. Betragt følgende lille eksempel:

En dag står to af Penelopes terner i kongsgårdens køkken og sludrer. I løbet af samtalen udbryder den ene: "Penelope formoder, at Odysseus er i live".

Lad os nu antage, at vi skal hjælpe den anden terne med at afgøre om udsagnet "Penelope formoder, at Odysseus er i live" er sandt. Vi vil i første omgang forsøge at følge Hintikkas anvisninger. Vi står i en given situation m og skal ifølge (3) gennemgå alternativerne til m , dvs. de mulige verdner, der er kompatible med Penelopes formodninger, for at konstatere, om "Odysseus er i live" er sand i dem alle. Som udgangspunkt har vi ingen liste over alternativerne, idet φ_B endnu ikke er defineret. Alternativerne er en delmængde af M , så for at kunne definere φ_B må vi afgøre, hvad betingelsen er for at et givent medlem af M er kvalificeret til være et alternativ. Det springende punkt er nu, hvordan vi får afgjort dette.

Vi kan i første omgang spørge os selv, hvilken type betingelse der mon er tale om. Dette er nemt at svare på. Sandhedsbetingelserne fortæller os, at "Odysseus er i live" skal være sand i alle alternativer til m , hvis "Penelope formoder, at Odysseus er i live" skal være sand i m . Generelt kan vi derfor sige, at betingelsen for at blive udvalgt som alternativ m' til m er, at et eller flere nærmere specificerede udsagn er

sande i m' . Dette deler ganske rigtigt mængden af mulige verdner i to delmængder. I vores tilfælde i én, hvor det i alle verdner er tilfældet, at Odysseus er i live, og én, hvor det ikke er tilfældet. Det eneste der stopper os nu er, at vi ikke ved, hvilken af mængderne der indeholder alternativerne til m . Det gør vi ikke, fordi vi endnu ikke ved, om "Penelope formoder, at Odysseus er i live" er sand i m , og derfor heller ikke ved, om det kvalificerer en given mulig verden m' til at være et alternativ til m , at "Odysseus er i live" er sand i m' .

Vi er nu fremme ved det epistemiske problem, der følger af Hintikkas analyse: Vi er havnet i en ring. For at kunne udpege alternativerne til m og via dem afgøre om "Penelope formoder, at Odysseus er i live" er sand i m , må vi vide, om "Penelope formoder, at Odysseus er i live" er sand i m , da det er denne information, der gør det muligt at udpege alternativerne til m .

Problemet er et epistemisk problem, fordi det følger af mangel på viden. I første omgang mangler vi viden om, hvilke alternativer vi skal undersøge, og i anden omgang viden om, hvilke betingelser de mulige verdner skal opfylde for at kvalificere sig til at være et alternativ. Det, der afgør, hvilke verdner der i en given situation er alternativer til den aktuelle verden, er indholdet af den omtalte propositionelle attitude. Vi må med andre ord vide, hvad indehaveren af den omtalte propositionelle attitude tror, håber etc. i den aktuelle verden, før vi kan udpege alternativerne. Men når vi ved det, har vi allerede den information, som en gennemgang af alternativerne skulle give os. Vi ved nemlig om attituderapporten er sand eller falsk. Dermed har vi også forstået attituderapporten, idet vi må kende dens mening i form af dens sandhedsbetingelser for at kunne afgøre dens sandhedsværdi. Hintikkas formulering i (3) kan derfor ikke være en formulering af den generelle form på sandhedsbetingelserne for attituderapporter i det naturlige sprog. Den er i stedet en formulering af en algoritme, der angiver proceduren for evaluering af attituderapporter, der som forudsætning har, at vi har en præcis beskrivelse af den aktuelle verden, herunder en angivelse af, hvilke propositionelle attituder, de respektive medlemmer af I har i en given situation m .

4. En pragmatisk løsning

Hvis Hintikkas analyse er en korrekt semantisk beskrivelse af attituderapporter i det naturlige sprog, betyder det, at vi, som eksemplet ovenfor viser, i en lang række konkrete brugssituationer (sandsynligvis de fleste) vil være ude af stand til præcist at kunne specificere deres sandhedsbetingelser. Som følge heraf vil vi også være ude af stand til at evaluere dem, hvilket naturligvis stemmer dårligt overens med vores intuitioner om dagligsprogets virkemåde og med vores oplevelse af, at vi i vores daglige omgang med sproget uden vanskeligheder ytrer, forstår og evaluerer attituderapporter.

Sammenligningen af sandhedsbetingelserne for udsagn i $\mathcal{L}$, $\mathcal{L}_m$ og $\mathcal{L}_p$ og de deraf følgende evalueringsprocedurer peger da også klart i retning af, at udgangspunktet for Hintikkas analyse, nemlig mængden af mulige verdner, er forkert. Sandheden af attituderapporter i det naturlige sprog synes ikke at følge af de udvalgte alternativers beskaffenhed. Tværtimod synes φ_B , dvs. listen over alternativer til den aktuelle verden, at være overflødig, idet udvælgelsen af alternativer efter alt at dømme er en konsekvens af den aktuelle verdens beskaffenhed.

Følger sandheden af attituderapporter i det naturlige sprog af den aktuelle verdens beskaffenhed, må dette naturligvis afspejle sig i formuleringen af sandhedsbetingelserne for denne type udsagn. Vi må derfor finde en formulering af sandhedsbetingelserne for attituderapporter i det naturlige sprog, der sikrer, at evalueringen tager udgangspunkt i den aktuelle verden. Den simpleste måde at gøre det på er at bruge sandhedsbetingelserne for udsagn i $\mathcal{L}$ som forbillede. Hvis vi gør det, får vi følgende formulering af sandhedsbetingelserne for attituderapporter:

- (7) “ $B_i p$ ” er sand, hvis og kun hvis $B_i p$

Sandhedsbetingelserne for udsagnet “Penelope formoder, at Odysseus er i live” bliver da følgende:

- (8) “Penelope formoder, at Odysseus er i live” er sand, hvis og kun hvis Penelope formoder, at Odysseus er i live.

Denne formulering fortæller os, at udsagnet “Penelope formoder, at Odysseus er i live” er sandt, hvis og kun hvis det i den aktuelle verden er tilfældet, at Penelope formoder, at Odysseus er i live. Formuleringen har umiddelbart den fordel, at den ligesom formuleringerne af sandhedsbetingelser for udsagn i $\mathcal{L}$ og $\mathcal{L}_m$ fortæller os både, hvad vi skal tjekke, og hvor vi skal tjekke: Hvis vi vil vide om “Penelope formoder, at Odysseus er i live” er sand, må vi tjekke, om det i den aktuelle verden er tilfældet, at Penelope formoder, at Odysseus er i live.

Problemet med at vælge at gøre evalueringen af attituderapporter i det naturlige sprog relativ til den aktuelle verden er, at vi risikerer at miste fordelene ved Hintikkas analyse: Nemlig at vi undgår de vanskeligheder, der traditionelt knytter sig til den semantiske analyse af attituderapporter. For at overkomme disse vanskeligheder vil jeg foreslå, at vi i stedet for at inspicere mulige alternativer retter blikket direkte mod de mentale tilstande samt mod de konkrete kontekster, hvori disse mentale tilstande omtales.

Som første skridt på vejen til en løsning vil jeg foreslå, at vi betragter mentale tilstande som entiteter i den aktuelle verden, der kan refereres til og kvantiseres over. Hermed bliver det muligt at betragte attitudeverber som kvantorudtryk, hvis domæne er mentale tilstande. Forbilledet for denne analyse er Davidsons (2001) event-semantik. Her foreslår Davidson, at handleverber, der bruges til at beskrive handlinger som fx at cykle en tur eller at smøre madpakke, bør forstås som kvantorudtryk, hvis domæne er begivenheder (events), og ikke som udtryk, der denoterer relationer mellem individer og fx objekter, steder og tidspunkter. I udsagnet “Penelope trævlede Laertes’ liglagen op om natten” er det med andre ord ikke Penelope, der gøres til genstand for beskrivelse, men den begivenhed, at hun trævlede liglagen op. I Davidsons notation kommer det til at se således ud:

- (9) $\exists e \{ \text{trævlede_op}(\text{Penelope, Laertes' liglagen, } e) \ \& \ \text{om_natten}(e) \}$
Læses: Der eksisterer en begivenhed e , således at e består i Penelopes optrævling af Laertes’ liglagen, og e fandt sted om natten

Hvis vi accepterer, at mentale tilstande er entiteter, der kan kvantiseres over, kan vi bruge en lignende strategi i forhold til attituderapporterne.

Gør vi det, kommer den logiske form på udsagnet “Penelope formoder, at Odysseus er i live” til at se ud som følger:

- (10) $\exists a \{ \text{formodning}(a) \ \& \ \text{tilhører}(a, \text{Penelope}) \ \& \ \text{indeholder}(a, [\text{i_live}(\text{Odysseus})]) \}$
Læses: Der eksisterer en attitude a , således at a er en formodning, og a tilhører Penelope, og a indeholder [Odysseus er i live]

Ved at følge Davidsons strategi får vi på denne måde en formulering af sandhedsbetingelserne for attituderapporter, der forankrer evalueringen i den aktuelle verden i den forstand, at sandhedsbetingelserne er opfyldt, hvis og kun hvis en given person har en given attitude med et bestemt indhold i den aktuelle verden.

At betragte mentale tilstande som entiteter, der kan kvantificeres over, er imidlertid ikke nok til at overkomme de vanskeligheder, der knytter sig til den semantiske tolkning af attituderapporter i det naturlige sprog. Der er nemlig stadig tilbage at forklare, hvad det vil sige, at en given attitude har ‘et bestemt indhold’. Formuleringen synes umiddelbart at antyde tilstedeværelsen af et intensionelt element i form af en proposition i den semantiske tolkning.

For at kaste lys over dette spørgsmål kan vi med fordel vende blikket mod Searles (1983) intentionalitetsanalyse. Her sammenligner han mentale tilstande med talehandlinger: Hævdelser (assertions) er sande, hvis og kun hvis de stemmer overens med den aktuelle verdens beskaffenhed (word-to-world direction of fit). Ifølge Searle er overbevisninger (beliefs) på samme måde rettet mod den aktuelle verden, idet de er rigtige, hvis og kun hvis de stemmer overens med den aktuelle verdens beskaffenhed (mind-to-world direction of fit). Såvel hævdelser som overbevisninger er altså ekstensionelle, og vi behøver derfor ikke at operere med intensionelle størrelser for at kunne redegøre for deres relation til den aktuelle verden.

Hvis mentale tilstande er ekstensionelle, forekommer det rimeligt at spørge, hvorfor de tilsyneladende bliver intensionelle i det øjeblik, de bliver omtalt. Searles svar på dette spørgsmål er, at vi ikke skal kigge indad i det semantiske beskrivelsesapparat, men udad i handleverdenen. Han skelner i denne forbindelse mellem *repræsentation* og *præsentation*: Når vi hævder noget, ytrer vi

et propositionelt indhold med en bestemt illokutionær kraft. En nødvendig betingelse for, at hævdelser er vellykket, er, at taleren er forpligtet på sandheden af dens propositionelle indhold. Searle (1969) omtaler dette som *oprigtighedsbetingelsen* (the sincerity condition). Hvis Penelope ytrer "Odysseus er i live", er der med andre ord kun tale om en oprigtig og vellykket hævdelse, hvis hun selv tror, at det er sandt. Det samme gælder propositionelle attituder. Det giver således ingen mening at sige, at Penelope er overbevist om, at Odysseus er i live, men at hun ikke tror på det. I de tilfælde, hvor den forpligtelse på sandheden foreligger, taler Searle om en *repræsentation* af det propositionelle indhold.

Når mentale tilstande omtales, forligger der en anden situation: Idet en af Penelopes terner hævder, at Penelope formoder at Odysseus er i live, er hun naturligvis, som ovenfor beskrevet, forpligtet på, at Penelope har en bestemt formodning i den aktuelle verden, og at indholdet af denne formodning er, at Odysseus er i live. Hun er til gengæld ikke forpligtet på sandheden af det indlejrede propositionelle indhold, nemlig at Odysseus er i live. Det er hun ikke, fordi man ikke kan være forpligtet på sandheden eller oprigtigheden af andres illokutionære handlinger og mentale tilstande. Ternen videregiver med andre ord det propositionelle indhold, som Penelope er forpligtet på, uden selv at være forpligtet på det. I denne situation taler Searle (1983:23) om en *præsentation* af en repræsentation.

Repræsentation og *Præsentation* (i det følgende skrevet med stort, når de anvendes i Searles forstand) er ikke semantiske begreber. De er pragmatiske. Det er de, fordi de ikke angår reglerne for brugen af sproget men derimod selve brugen. Det vil altså sige, at der kun kan være tale om *Repræsentation* og *Præsentation* i konkrete situationer, hvor individer udfører illokutionære handlinger eller er indehavere af propositionelle attituder.

Denne handle-mæssige kontekst kan nemmest illustreres ved at anvende diskursrepræsentationsteoriens boksnotation⁵:

⁵ Diskursrepræsentationsteoriens boksnotation har den fordel frem for den traditionelle kvantornotation, at den på en anskuelig måde gør det muligt at håndtere større ytringskomplekser, og at den gør det muligt også at repræsentere den illokutionære kontekst. For en udførlig introduktion til diskursrepræsentationsteori se fx Kamp (1981) eller Kamp, van Genabith & Reyle (2008).

(11)

REPRÆSENTATION

<i>a, x</i>	
<i>formodning(a)</i> <i>Penelope(a)</i> <i>tilhører(a,x)</i> <i>indeholder(a,p)</i> <i>PRÆSENTATION</i>	
	<i>y</i>
<i>p:</i>	<i>Odysseus(y)</i> <i>i live(y)</i>

Den yderste boks repræsenterer den samlede illokutionære handling, dvs. ternens ytring af “Penelope formoder, at Odysseus er i live”. Denne ytring er en Repræsentation i den forstand, at ternen er forpligtet på sandheden af, at Penelope formoder, at Odysseus er i live. Mere præcist kan vi sige, at hun er forpligtet på eksistensen af de individer, der anføres i boksens øverste linie (svarende til eksistenskvantorer), samt på sandheden af det, der prædiceres om disse individer.

Ud over disse simple prædikationer indeholder den samlede illokutionære handling også en Præsentation af indholdet af Penelopes formodning Repræsenteret ved den indlejrede boks. Ternen er ikke forpligtet på sandheden af dette indhold. Det vil sige, at hun hverken er forpligtet på eksistensen af de omtalte individer eller på sandheden af prædikationerne. Til gengæld er hun forpligtet på angivelsesmåden.⁶

Denne forpligtethed på angivelsesmåden er et centralt aspekt ved den pragmatiske tilgang til propositionelle attituder og til tolkningen af attituderapporter. Det er den, fordi perception, mentale tilstande og rationel handlen, herunder illokutionær handlen, altid er

⁶ *Angivelsesmåde* er en oversættelse af Freges (1994) begreb *Art des Gegebenseins*. Hos Frege er der tale om entiters objektive måde at være os givet på. Begrebet rummer imidlertid en dobbelthed i den forstand, at objekter og fænomener både kan være os givet på en bestemt måde, men også kan være angivet på en bestemt måde.

situeret og dermed belagt med et bestemt perspektiv. Ting, personer og situationer er os med andre ord altid givet på en bestemt måde, ligesom vi altid angiver ting, personer og situationer på en bestemt måde: Vi ser Morgenstjernen om morgenen og kalder den 'Morgenstjernen', og vi ser Aftenstjernen om aftenen og kalder den 'Aftenstjernen' etc.

Der knytter sig således en bestemt angivelsesmåde til Penelopes formodning, og ternen er forpligtet på, at Præsentationens angivelsesmåde stemmer overens med angivelsesmåden for Penelopes mentale tilstand. Gør den ikke det, er der ikke tale om en vellykket Præsentation, og det samlede udsagn, dvs. den samlede Repræsentation, bliver dermed falsk.

5. Semantiske problemer i pragmatisk perspektiv

Vi er nu i stand til at kaste lys over to af de problemer, der traditionelt har knyttet sig til den semantiske tolkning af attituderapporterne.

Ser vi først på, hvorfor substitutionsprincippet ikke holder, kan vi sige, at ækvivalente udtryk ikke kan substitueres *salve veritate* inden for rammerne af en Præsentation, fordi taleren er forpligtet på, at Præsentationens angivelsesmåde stemmer overens med den omtalte propositionelle attitudes angivelsesmåde. Penelopes formodning er en Repræsentationen, og det propositionelle indhold er hende givet på en bestemt måde. Penelope er naturligvis forpligtet på sandheden af Repræsentation, men ternen er, idet hun ytrer "Penelope formoder, at Odysseus er i live" kun forpligtet på, at de to angivelsesmåder stemmer overens. Hvis et udtryk efterfølgende substitueres, forandres angivelsesmåden og talerens forpligtelse bortfalder. Det følger derfor ikke af en ytring af "Penelope formoder, at Odysseus er i live", at Penelope formoder, at en af verdenslitteraturens største helte er i live. Idet vi erstatter 'Odysseus' med 'en af verdenslitteraturens største helte', kan vi ikke længere forlade os på ternens forpligtelse på, at der er overensstemmelse mellem de to angivelsesmåder. Ternens oprindelige udsagn tæller derfor ikke som en verificering af det afledte udsagn, hvorfor deduktionen falder. I det tilfælde, at ternen selv substituerer et udtryk, er hun naturligvis forpligtet på den nye angivelsesmåde, og hvis den ikke er i overensstemmelse med angivelsesmåden på indholdet af Penelopes formodning, er Repræsentation slet og ret falsk.

Om Hintikka og omtalen af propositionelle attituder ...

Svaret på, hvorfor Præsentationer ikke kan indgå som præmisser i deduktioner, er nært beslægtet med svaret på, hvorfor det ikke lader sig gøre at substituere ækvivalente termer *salve veritate* inden for rammerne af en Præsentation. Konklusioner bygger på sande præmisser, og vi har derfor brug for at få verificeret de udsagn, der indgår i en given deduktion. I dagligsproget foregår det normalt ved, at vi i det store hele tager andre menneskers udsagn for pålydende. Når vi indgår i hverdagens praktiske og sprogekonomiske kommunikationsfællesskab, forventes vi at tale sandt, jf. oprigtighedsbetingelsen, og det er netop denne forventning om, at de øvrige medlemmer af kommunikationsfællesskabet lever op til denne oprigtighedsbetingelse, der i det daglige tæller som verificering af et udsagn. Vi går med andre ord ikke rundt og tjekker alt, hvad andre siger. Med mindre der gives os en særlig anledning til at tvivle på det sagte, accepterer vi det som sandt og bruger det uden videre som præmisser for deduktion.

Vi er nu fremme ved sagens kerne, for det er spørgsmålet om verificering, der er afgørende for, om en ytrings propositionelle indhold kan indgå i en efterfølgende deduktion. Som ovenfor beskrevet er taleren i forbindelse med attituderapporter kun forpligtet på sandheden af Repræsentationen. Ternens ytring af "Penelope formoder, at Odysseus er i live", tæller derfor, jf. oprigtighedsbetingelsen, som en verificering af, at Penelope har en formodning, og at denne formodning har et bestemt indhold, nemlig at Odysseus er i live (dvs. indholdet af den yderste boks). Vi kan derfor udmærket på baggrund af ternens udsagn slutte, at nogen formoder, at Odysseus er i live. Vi kan derimod ikke slutte, at Odysseus er live. Det kan vi ikke, fordi taleren ikke er forpligtet på sandheden af Præsentation, men kun på, at angivelsesmåderne stemmer overens. Indholdet af Præsentationen tæller derfor ikke som verificeret og kan derfor heller ikke indgå som præmis i en deduktion.⁷

⁷ Pladsen tillader ikke en udførlig analyse af de semantiske problemer, der knytter sig til *de re/de dicto*-distinktionen. Det skal derfor blot nævnes, at den her skitserede analyse også kaster lys over dette problem. Kort fortalt betyder en *de re*-tolkning af et udsagn, at taleren er forpligtet på eksistensen af Præsenterede individer, hvorimod en *de dicto*-tolkning betyder at taleren ikke er forpligtet på eksistensen af Præsenterede individer. Dette repræsenteres let vha. boksnotation, idet individvariablerne noteres i den yderste boks ved *de re*-tolkninger og i den inderste boks ved *de dicto*-tolkninger. (11) er et eksempel på en *de dicto*-tolkning.

6. Afslutning

Uanset hvordan de iøvrigt er formuleret, er det generelt træk ved intensionelle semantiske tolkninger, at den semantiske analyse af den indlejrede proposition i attituderapporter medfører en udvidelse af det semantiske apparat. Det gør den pragmatiske forklaringsmodel ikke. Præsentationer tilskrives semantiske værdier fra de samme mængder af individer, der danner grundlag for den semantiske tolkning af Repræsentationer. Sandhedsbetingelserne for 'Odysseus er i live', dvs. at Odysseus er i live i den aktuelle verden, er de samme, uanset om der er tale om en Præsentation eller en Repræsentation. Det afgørende er, om taleren eller indehaveren af en given propositionel attitude er forpligtet på sandheden af det propositionelle indhold. Men denne forpligtelse er ekstra-lingvistisk, og den er ikke afhængig af ordenes betydning. Den er derimod bundet til det at handle rationelt i den aktuelle verden. Der er derfor ikke tale om, at ordene i forbindelse med repræsentationer har en særlig intensionel mening, men derimod om, at de bliver anvendt på en bestemt måde.

Dette skal ikke forstås som en kritik af de formelle kvaliteter ved Hintikkas semantiske model. Det er blot en påpegning af, at vi ikke bør opfatte den som en ontologisk forpligtende analyse af semantikken for attituderapporter i det naturlige sprog, men i stedet som en formel repræsentation af semantikken for attituderapporter i det naturlige sprog.

Litteratur

- Davidson, D. (2001) On the Logical Form of Action Sentences, *Essays on Actions and Events*, Oxford University Press.
- Frege, G. (1994) Über Sinn und Bedeutung. *Funktion, Begriff, Bedeutung – fünf logische Studien*, Vandenhoeck & Ruprecht.
- Heim, I. (1992) Presupposition Projection and the Semantics of Attitude Verbs, *Journal of Semantics* vol. 9:183-221.
- Heim, I. & A. Kratzer (1998) *Semantics in Generative Grammar*, Blackwell Publishing.

Om Hintikka og omtalen af propositionelle attituder ...

- Hintikka, J. (1971) Semantics for Propositional Attitudes. *Reference and Modality*, L. Linsky (ed.). Oxford University Press:145-167.
- (2005) *Knowledge and Belief – An Introduction to the Two Notions*, Reprint of the original 1962 edition prepared by Vincent F. Hendricks & John Symmons, Kings College London Publication.
- Kamp, H. (1981) A Theory of Truth and Semantic Representation. *Formal Methods in the Study of Language*, J. Groenendijk, T. Janssen & M. Stokhof (eds.). Mathematisch Centrum Tracts:277-322.
- Kamp, H., J. van Genabith & U. Reyle (2008) Introduction to Discourse Representation Theory.
[Http://www.ims.uni-stuttgart.de/hans/papers/hpl-drt.pdf](http://www.ims.uni-stuttgart.de/hans/papers/hpl-drt.pdf)
- Searle, J. R. (1969) *Speech Acts – An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge University Press.
- (1983) *Intentionality – An Essay in the Philosophy of Mind*, Cambridge University Press.